

Luka Repanšekⁱ

Wackernaglova stava naslonk v praindoevropščini

Članek obravnava naslonke v starih indoevropskih jezikih s poudarkom na tistih, ki še izkazujejo arhaične razmere v besednem redu oz. so povedni zaradi neposredno izpričanih podedovanih naglasnih razmer pri naslonkah in z njimi povezanih naglasnicah (to sta v prvi vrsti stara grščina in vedska stara indijščina, poleg njiju pa zlasti hetitsščina, latinščina in stara iranska jezika, tj. avéstijščina in stara perzijščina), in sicer z namenom rekonstrukcije stanja v praindoevropščini. Prvi del prispevka se ukvarja s tipologijo naslonk, ki so bile iz indoevropskega prajezika podedovane v posamezne stare indoevropske jezike, drugi del pa je posvečen t. i. Wackernaglovi stavi stavčnih in nadstavčnih naslonk, tj. vprašanju razporeditve naslonskih zaimkov, členkov in veznikov v stavku, vključno s problematiko notranje hierarhizacije pri kompleksnih naslonskih nizih. Posebna pozornost je posvečena stavi stavčnih in nadstavčnih naslonk pri topikalizaciji in rematizaciji.

Ključne besede: praindoevropščina, skladnja, besedni red, naslonski niz, Wackernaglov zakon

Wackernagel cliticization in Proto-Indo-European

The paper discusses cliticization phenomena as reflected in ancient Indo-European languages, especially those that retain archaic word order and/or offer valuable insights into the behaviour of clitics because of the nature of textual transmission (i.e. Ancient Greek and Vedic, which preserve the accentual behaviour of clitics and their hosts, alongside Hittite, Latin, Avestan, and Old Persian), the main goal of such comparative analysis being the reconstruction of the clitic syntax for Proto-Indo-European itself. The typology of different clitics inherited from the parent language is discussed first, while the second part of the paper is devoted to the question of the placement of enclitic pronouns, particles, and conjunctions according to

ⁱ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta; luka.repansek@ff.uni-lj.si; <https://orcid.org/0000-0001-6530-7597>

what is generally known as Wackernagel's Law, dealing, in addition, with the rules of clitic distribution and internal hierarchization in the case of complex clitic clusters. Special attention is devoted to rules of cliticization in syntactically modified situations, such as topicalization and focalization.

Keywords: Proto-Indo-European, syntax, word order, clitic cluster, Wackernagel's Law

1 Uvod

Večina starih indoevropskih jezikov izkazuje pravilo, po katerem se nekateri členki (zlasti diskurzivni) ter nekateri vezniki in naslonske oblike osebnih in nedoločnih zaimkov razvrstijo na drugo mesto v stavku, najsi bo v glavnem ali odvisnem, torej neposredno za prvo prozodično enoto.¹ Če je klitik (naslonk) več, te sledijo druga drugi, tako da prva klitika v t. i. klitičnem (naslonskem) nizu s fonološko besedo, ki klitiko gosti, tvori novo, sedaj v prozodičnem smislu avgmentirano fonološko besedo, na katero se nato priključi naslednja klitika itd. Pri tem razporeditev klitik ni arbitrarna, pač pa podvržena notranji hierarhiji, tako da je praviloma klitika, ki ima širši pomenski domet, umeščena pred klitiko z ožjim pomenskim dometom. Ta iz indoevropskega prajezika podedovani sistem v najbolj arhaični podobi in najmanj okrnjeni meri ohranjajo še anatolski jeziki, še posebej hetitščina, stari indo-iranski jeziki, tj. vedska stara

¹ Sem ne sodijo osebne glagolske oblike. Glede na stanje v vedski stari indijščini je upravičen sklep, da je bila tudi v indoevropskem prajeziku osebna glagolska oblika v glavnem stavku sicer fonološko naglašena, četudi fonetično nenaglašena (razen če je osebna glagolska oblika prva beseda v stavku, kar sicer vselej pomeni stilistično zaznamovani besedni red), za kar je odgovorno dejstvo, da je njihova nevtralna pozicija na samem desnem robu stavčne enote, za katerega je značilna nizka stavčna intonacija. Osebne glagolske oblike se torej ne obnašajo kot prave enklitike (E), njihova eventualna pozicija za prvo fonološko besedo v stavku (spodaj označeno z □) pa prav tako ni povezana z enklizo, pač pa je funkcija tovrstne premestitve zgolj diskurzivna (prim. Keydana 2011: 110). Osebne glagolske oblike (V) z ostalimi elementi v okviru glavnega stavka interagirajo na sledeče načine (prim. Watkins 1964: 1037–1038):

1. # □ (=E) ... V (nevtralni besedni red);
2. # □ =E=V ... (slovnično zaznamovani besedni red);
3. # V (=E) ... (stilistično zaznamovani besedni red z glagolom kot prvo fonološko besedo v stavku);
4. # □ (=E) ... [Preverb]-V;
5. # [Preverb] (=E) ... V (ob prisotnosti preverba je glagol obvezno v nevtralni poziciji).

indijščina (ki obenem izpričuje prvotne akcentske razmere), avéstijščina in stara perzijščina, ter stara grščina (ki je z izjemo epigrafskih virov prav tako kot vedška stara indijščina izpričana preko akcentuiranih besedil) vključno z mikensko grščino in frigijščina, sistematično pa ga je mogoče opazovati tudi v starih italških jezikih, v prvi vrsti seveda v latinščini, ki je najbolj izpričana, v slovanskih jezikih, zlasti v stari cerkveni slovanščini (za katero je akcentske razmere mogoče dokaj uspešno rekonstruirati) (gl. Kuntner 2025 za staro cerkveno slovanščino in Šekli 2025 za jezik Brižinskih spomenikov), v starih celinsko- in otoškoteltskih jezikih ter v toharščini (gl. Malzahn 2012), v manjšem obsegu pa tudi v okviru starih germanskih jezikov, prvenstveno v gotščini, v stari litovščini in v stari pruščini (gl. Petit 2010: 261–307) ter v sledeh tudi v albanščini in klasični armenščini:

a) hetitščina:

takku tezzi 2-pát akkandu ta ħurkin ħaliġenzi kuenzi=us^{E3} LUGAL-uš ħūišnuzi=ia^{E2}=as^{E3} LUGAL-uš (KBo 6.26 iv 13–15)

Če reče, da naj se ubije oba, in poklekne h kolesu, ju kralj ubije ali pa ju kralj pusti živeti.

LÚ-aš=*wa^{E2}=mu^{E3}=kan^{E3}* BA.ÚŠ DUMU-ĪA=*ma^{E2}=wa^{E2}=mu^{E3}* NU.GÁL (KBo 5.6 iii 10–11)

Moj soprog mi je umrl, nimam pa svojega sina.

b) vedška stara indijščina:

kás=ta^{E3}=enā^{E3} áva sṛjād áyudhvī (RV X.108.5c)

Kdo ti jih bo prepustil brez boja?

yó=’sya^{E3} jyām apyadyāt [kím=asmai^{E3} prá yachetēti] (ŠBM XIV.1.1: 8)

Kaj boste dali tistemu, ki pregrizne njegovo tetivo?

c) stara perzijsčina:²

yadiy imām dipim vaināhəy {imai=vā^{E1} patikarā^h} [naiy=dīs^{E3} vi-kanāhəy] [utā=taiy^{E3} yāvā taumā ahatiṭy] [paribarāhə=dīs^{E3}] a^hura-mazdā θuvām dauštā biyā^h (DB IV.73–75)

Če vidiš ta napis ali te reliefne podobe (in) jih ne uničiš in dokler je v tebi moč, skrbiš zanje, ti bo Ahura Mazda prijatelj.

č) stara avestijščina:

at=tū^{E3}=mōi^{E3} dāiš ašəm [hiiat=mā^{E3} zaozaomī] (Y 2.43.10a)

Tako mi ti pokažeš Red, ki ga kličem k sebi znova in znova.

d) stara grščina:

ἦ=ῥά^{E2}=vú^{E2}=μοι^{E3} δεινὴ=τε^{E1} καὶ αἰδοίη θεὸς ἔνδον (Il. 18.394)

No, pa je zdaj, kot vidimo, v moji hiši strašna in hkrati častivredna boginja!

λεύσσετε=γάρ^{E2} τό=γε^{E1} πάντες ὃ=μοι^{E3} γέρας ἔρχεται ἄλλη (Il. 1.120)

Kajti vsi vidite prav to, kako se mi jemlje nagrado.

κάλοι=δέ^{E2}=σ^{E3} ἄγον / ὥκεες στρουθοὶ περὶ γᾶς μελαίνας (Sapfo, frag. 2, 9–10)

In lepo se te gnali drozgi preko črne zemlje.

² V stari perzijsčini se da občutljivost zaimkovnih klitik na prozodično členitev stavka še posebej dobro opazovati pri parih stavkov, ki so med seboj primerljivi tako strukturno kot pomensko, npr.:

adam=šaiy utā nāham utā gaušā utā hqzānam frājanam (DB II.73: ‘Odrezal sem mu nos, ušesa in (mu) iztaknil oči’) proti *pasāva=šaiy adam utā nāham utā gaušā frājanam (DB II.88: ‘Nato sem mu odrezal nos, ušesa in (mu) iztaknil oči’)*;

avada=šiš uzmayā=patiy akunavam (DB III.52: ‘Tam sem jih nataknil na kol’) proti *pasāva=šim ha^hgmatānaiy uzmayā=patiy akunavam (DB II.76: ‘Nato sem ga v Ekbatani nataknil na kol’)*;

a^huramazdā=maiṭ upastām abara^h (DB passim: ‘Ahura Mazda mi je prinesel podporo’) proti *pasāva=maiṭ a^huramazdā upastām abara^h (XPh 32: ‘Nato mi je Ahura Mazda prinesel podporo’)*.

e) frigijščina:

ιος=**vl**^{E1} σεμον κνουμανει κακον αδδακετ τιτετικμενος ας τιαν ειτου
[με=**κε**^{E2}=**ol**^{E3} τοτοσσειτι βας βεκος] (št. 99, prvi del emendiran po št. 3)

Kdorkoli bi temu nagrobniku prizadejal kaj slabega, naj bo preklet od Zeusa in Bat mu bo odrekel kruha.

f) latinščina:

prae=**ter**^{E3} *tremonti* (*Carm. Saliare*)

Tresejo se pred teboj!

e=**nos**^{E3} *lases iuuate* (CIL I.2, *Carm. Aruale*)

Pomagaj nam, Lares!

per=**te**^{E3} *deos oro et nostram amicitiam* (Terencij, *Andria* 538)

Prosim te pri bogovih in najinem prijateljstvu!

allatras nomen [*quod*=**tibi**^{E3} *cumque datur*]

Lajaš na katerokoli ime, ki ti je nadeto.

g) stara cerkvena slovanščina:

Vъzide=**že**^{E2} *i Osifъ otъ Galileje grada nazaretъska vъ Ijudejo ...*
(CZ, Lk 2:20,4)

In tudi Jožef je šel iz Galileje, iz mesta Nazareta, v Judejo ...

h) galščina:

to=**me**^{E3}=*declai obalda natina* (Voltino)

Postavila me je Obalda Natina.

martialis dannotali ieuru ucuete sosin celicnon eti=**c**^{E1} *gobedbi*
[*dugiionti*=**io**^{E2} *ucuetin in Alisiia*] (RIG L-13)

Martialis, Dannotalov sin je posvetil to stavbo Ukvetu in kovačem, ki (=io) v Alisiji častijo Ukveta.

i) stara irščina:³

beirthi^{E3} leiss cocenn (Wb 23^a19)

Z njim ga bo nosil do konca.

no=t^{E3}=erdarcugub (Ml. 55^a5)

Napravil te (=t) bom slavnega.

de brath no=m^{E3}=choimmdiu=cóima (Thes. ii 290.11)

Naj me (=m) bog čuva (cóima) pred usodo.

j) toharščina:

*akālk tsānkā=ne [mäkte=pi^{E3}=kca^{E3} tā onkorñai ñiś šwātsi kallālle
šeym]* (B107.9)

V njem je vzniknila želja: »Kako neki (=pi) bi mi lahko nekako (=kca) uspelo pojesti kašo?«

k) gotščina:⁴

ip swēpāuh sunus mans qimands [bi=u^{E2}=gitái galáubein ana airpái]
(Lk 18:8)

A kljub vsemu: ko pride Sin človeški, bo li našel vero na zemlji?

³ V otoškokelejskih jezikih je zaradi kombinacije Wackernaglovega in Vendreyesovega zakona (posplošitev stave enklitičnih zaimkov za glagolom oz. preverbom) prišlo do prestrukturiranja besednega reda v tip VSO z osebno glagolsko obliko na začetku stavka (prim. Sims-Williams 1984, zlasti str. 165–169). Zaimkovne klitike so pri nepreverbiranih glagolih na glagolsko obliko dodane kot t. i. sufiksni zaimki, pri preverbiranih glagolih pa umeščene med preverb in glagolsko obliko kot t. i. infiksni zaimki (gl. Thurneysen 1949: §409–§431). Tretji zgoraj navedeni primer *no=m^{E3}=choimmdiu=cóima* s tmezo med infigiranim zaimkom in glagolom je izredno redek in omejen na pesniški jezik, a utegne predstavljati arhaizem s strukturo #Pv=E3 ... V (tip 5 v opombi 1 zgoraj), tj. stanje pred univerbizacijo preverba in glagolske oblike (> *no=m=chóima Coimmdiu*).

⁴ Pojav se da najbolje opazovati v sklopu enklitične stave vprašalnega členka =u in veznika =uh 'in', ki sta pri preverbiranih glagolih izpričana v tmezi med preverbom in osebno glagolsko obliko. Izjemen je primer *frāh ina [ga=u^{E2}=hxa^{E3}=sēhv]* 'Vprašal ga je: »Ali kaj vidiš?«', kjer se kot del enklitičnega niza, umeščenega za preverb, obenem pojavi nedoločni zaimek *hxa*, ki se tu vede kot stavčna klitika (kar sicer v gotščini ni sistemsko).

bidjandans=up^{E2} pan ni filuwaúrdjáip swaswe pái piudō (Mt 6:7)

Toda ko molite, ne blebetajte kot pogani.

an=up^{E2}=ban-niujáip ahmin fraþjis izwaris (Ef 4:23)

In prenovite se v duhu svojega uma.

l) stara litovščina:

Žino=gi^{E2} gėrai Tėwas iųsu daguieis. (DP 333₄)

Vaš nebeški oče dobro ve.

Parodiki=m^{E3} tieg kur tatai parasita. (DP 64₃₄)

Pokaži mi, kje je to napisano.

m) stara pruščina:

Kāi=gi^{E2} massi vnds stawijdan debeīkan astin seggūt? (III 61₁₄₋₁₅)

Kako lahko voda napravi tako velike stvari?

n) stara albanščina:⁵

kthe=u^{E3}=a^{E3} (Buz. 190.33)

Vrni jim ga!

epēni=i^{E3} (Buz. 162.66)

Dajte ji!

o) klasična armenščina:⁶

Ew gnac‘ zhet nora Simovn ew [or {ənd nmay}=n ein] (Mr 1:36)

In Simon je šel za njim in s (tistimi), ki so bili z njim.

⁵ V albanščini je efekt Wackernaglovega zakona najbolje ohranjen v vrstnem redu imperativne oblike in enklitičnega zaimka v dativu oz. akuzativu (gl. Schumacher in Matzinger 2014: 119–121). Če je glagol prva beseda v stavku, se namreč enklitične oblike zaimka razvrstijo za imperativ (sicer so proklitične, tudi kadar imperativna oblika ni prva fonološka beseda v stavku, npr. *e i thuō* ‘in reci mu’ (Buz. 170.55)).

⁶ Fenomen se da opazovati v sklopu t. i. Wackernaglovih stavkov, tj. določnih oziralnih odvisnikov, v katerih je določni sufiks (dihrono gledano ostanek enklitičnega zaimka) dodan na prvo naglašeno besedo, ki sledi oziralnemu zaimku. Za razpravo gl. Vaux (1995).

Pravilo o stavi enklitik v starih indoevropskih jezikih je leta 1892 definiral in utemeljil Jacob Wackernagel (1853–1938), pri čemer se je deloma oprl na starejše Bergaignove, Delbrückove in Bartholomaejeve opazke o položaju enklitik v stari grščini in starih indo-iranskih jezikih.

Abel Bergaigne (1838–1888) za enklitične oblike osebnih zaimkov za 1. in 2. osebo v stari grščini in vedski stari indijščini ugotavlja, da se praviloma umeščajo za kako drugo besedo, zlasti za tako, ki je prva v stavku:

Formes enclitiques du pronom de la 1re et de la 2e personne en sanskrit et en grec ... se placent après un autre mot, mais de préférence, comme nous verrons, après le premier mot de la proposition. (Bergaigne 1877: 178.)

Berthold Delbrück (1842–1922) je svoje pripombe o tendencioznem vedênju enklitik v vedski prozi objavil leta 1878 v monografiji *Syntaktische Forschungen III: Die altindische Wortfolge aus dem Śatapatha-brāhmaṇa*, in sicer v kratkem poglavju, ki govori o stavi enklitičnih besed v vedski stari indijščini (§24 *Stellung der enklitischen Wörter*). Na strani 47 ugotavlja, da v srednjevedski prozi enklitike težijo k razvrstitvi proti samemu začetku stavka, v sklepu na strani 48 pa podaja ugotovitev, da enklitike gravitirajo k prvi in s tem najbolj poudarjeni besedi v stavku:

Enklitische Wörter rücken möglichst an den Anfang des Satzes. (Delbrück 1878: 47.)

Die Enklitika wird von dem am stärksten betonten Worte, und das ist das erste im Satze, wie von einem Magnet angezogen. (Delbrück 1878: 48.)

Do enakega sklepa je prišel tudi Christian Bartholomae (1855–1925) v drugem zvezku svoje razprave *Arische Forschungen* (Bartholomae 1886: 3, 11–12, 31), in sicer za položaj enklitičnih osebnih zaimkov in nekaterih členkov v Rgvedi, ki po njegovih ugotovitvah praviloma zavzemajo drugo mesto v verzu oz. tistem delu verza, ki tvori samostojno stavčno enoto, ter za položaj enklitičnih zaimkov in členkov v staroavestijskih besedilih, ki prav tako težijo k razvrstitvi za prvi naglašeni element v vsakem delu verza, ki tvori samostojno stavčno enoto:

[...], dass im Rgveda die enklitischen Formen der Personalpronomina, sowie gewisse Partikeln in den weitaus meisten Fällen die zweite Stelle innerhalb des *pāda* oder des *pāda*-Abschnitts einnehmen. (Bartholomae 1886: 3.)

Enklitische Pronomina und Partikeln lehnen sich an den ersten Hochton im Versglied^{str.11–12} / Zeilenglied^{str. 31} an. (Bartholomae 1886: 11–12, 31.)

2 Vrste klitik

Kot enklitike (zaslonke) se v starih indoevropskih jezikih obnašajo tako fonološko enklitični kot fonološko neenklitični, tj. naglašeni, elementi. Med prve sodijo enklitične oblike zaimkov in nenaglašeni členki ali nenaglašeni vezniki, med slednje zgolj naglašeni členki in vezniki. Bistvena je pri tem ugotovitev, da se obe skupini enklitik ne glede na fonološko (ne)naglašenost vedeta povsem enako, tj. vse našteje vrste enklitik kot postpozitivni elementi gostujejo na fonoloških besedah.

Glede na semantični domet je treba razlikovati med tremi vrstami enklitik, in sicer med a) besednimi klitikami (E_1), b) nadstavčnimi klitikami (E_2) in c) stavčnimi klitikami (E_3) (prim. Krisch 1990; Fortson 2009: §8.22–24; Keydana 2011: 107–109). **Besedne klitike** izražajo pomenske ali slovnične prvine (v takem primeru gre za členice, tj. gramatikalizirane členke) na nivoju besede oz. zloženega stavčnega člena. Zaradi omejenega dometa gostujejo neposredno za besedo, ki jo modificirajo, oz. neposredno za prvo fonološko besedo zloženega stavčnega člena, ki ga modificirajo, in sicer ne glede na to, kje v stavku se nahaja. Kot take torej vedno zavzemajo drugo mesto v sklopu minimalne, tj. besedne, ne pa stavčne (ali nadstavčne) domene⁷ in se njihova distribucija temeljno razlikuje od tiste, ki velja za drugi dve kategoriji indoevropskih klitik. **Nadstavčne klitike** izražajo medstavčna razmerja (mednje zato sodijo zlasti vezniške klitike). Ker med seboj povezujejo ali razdružujejo stavke, so umeščene neposredno za prvo fonološko besedo sledečega stavka oz. za priredni veznik (gl. spodaj). Konjunktivna (vezalna) vezniška enklitika $*=k^ue$ in disjunktivna (ločna) vezniška enklitika $*=ue$ lahko

⁷ S terminom *domena* se misli na območje delovanja v skladenjski strukturi.

eventualno stojita tudi za prvo fonološko besedo vsake od dveh enot, ki ju povezujeta oz. združujeta, sicer zgolj za prvo fonološko besedo druge enote, nikoli le prve. Praindoevropski vezniški enklitiki $*=k^{ue}$ in $*=ue$ sta imeli hkrati vlogo besednih klitik, kadar sta med seboj povezovali ali združevali posamezne besede oz. stavčne člene. Kot taki sta seveda umeščeni neposredno za besedo (oz. za prvo fonološko besedo zloženega stavčnega člena), ki jo modificirata (za zglede gl. Dunkel 2014: 694–701, 847). Nadstavčne klitike sledijo skladenjsko-prozodični členitvi stavka, tj. njihov položaj je sicer determiniran z njihovo vezniško vlogo, kar primarno terja umestitev med oba stavka, a ker enklitični vezniki niso fonološke besede, obvezno gostujejo na najbližji fonološki besedi drugega od povezanih stavkov. **Stavčne klitike** izražajo pomenske ali slovnične prvine na nivoju stavka. Gostujejo na prvi fonološki besedi stavčne domene, ki ji pripadajo. Besedne klitike tako za razliko od stavčnih klitik ne izbirajo besede gostiteljice in ne sledijo skladenjski pač pa prozodični členitvi stavka.^{8,9} Če je prva fonološka beseda v stavku del stavčnega člena, se razmere ne spremenijo: stavčne klitike so razvrščene za prvo fonološko besedo zloženega stavčnega člena, enako kot velja za nadstavčne klitike. Glede na najstarejše stanje, kakršnega ohranjajo stari indoevropski jeziki, je torej upravičen sklep, da je bila tudi za sam

⁸ Da je meja prozodične členitve, ki ji sledijo stavčne klitike, stavek, je lepo razvidno iz primerov, ko posamezni verz vsebuje več stavčnih klitik, ki so razvrščene za prvo fonološko besedo vsakega samostojnega stavčnega okolja znotraj verza, prim. staroavestijska zgleda (drugi z verznim prestopom):

[xšmaʰbiīā gəuš "ruuā gərʰždā] [kahmāi=mā^{E3} θβarʰždūm] [kə=mā^{E3} taʃaʃ] (Y 1.29.1a)

Vam se pritožuje duša krave: »Za koga ste me iztesali? Kdo me je napravil?«

[fʰrašaostṛāi "ruuāzištqm aʃahiiā dā / sarēm] [taʃ=θβā^{E3} Mazdā yāsā Ahurā] (Y 3.49.8ab)

Za Frašavstro si napravil najugodnejšo zvezo z Redom. Za to te sedaj prosim, Ahura Mazda!

⁹ Sicer izpričani, a v celoti izjemni so primeri, kjer zaimkovna stavčna klitika v funkciji premega predmeta sledi glagolski obliki (prim. Hale 1988: 38–39; Krisch 1990: 66 z op. 4, ki tovrstne zglede razumeta kot arhaizme):

{ἐκ=δε^{E2}}=μοι^{E3} ἔρχος / ἡίχθη παλάμῃφι ἐτώσιον οὐδ' ἔβαλόν=**μιν**^{E3} (Il. 3.367-368)

In kopje je zaman poletelo iz moje roke in nisem ga (=μιν) zadel (ἐβαλόν).

kó nv átra ((maruto)) māmahe=**vaḥ**^{E3} (RV I.165.13a)

Kdo, Maruti, vas (=vaḥ) je tu zdaj poveličal (māmahe)?

saṃcákṣyā ((marutaś)) candrávarṇā / áchānta=**me**^{E3} chadáyāthā=ca^{E1} nūnám (RV I.165.12ḍ)

Maruti! Leskeče polti in vidni, kamor seže oko, ste me (=me) razveselili (=áchānta) in tudi sedaj (me) boste.

indoevropski prajezik značilna situacija, kjer so bile klitike vedno umeščene neposredno za prvo fonološko besedo v stavku in ne za celotni stavčni člen.

Izjeme k temu pravilu so v tistih starih indoevropskih jezikih, ki ohranjajo najbolj arhaično stanje, redke. V stari grščini (prim. Krisch 1990: 67; Goldstein 2016: 68–84) so praktično omejene na:

a) Predložne zveze, kadar se predlog vede proklitično in kot tak ne more gostiti enklitike: $[P = N] = E$ oz. $[P = Adj.] = E N$ (če je znotraj predložne zveze prisoten pridevnik), npr.:

Ζεῦ πάτερ, εἴ=ποτέ^{E3}=τίς^{E3}=τοί^{E3} {έν= Ἄργεϊ}=περ^{E1} πολυπύρῳ / ἦ βὸς ἦ οἶδς κατὰ πίονα μηρία καίων / εὔχετο νοστήσαι (Il. 15.372-372)
Zeus, oče! Če ti je kdaj kdo (izmed nas) vsaj v mnogožitnem Argosu daroval mastne bikove ali ovčje stegenice z željo, da bi se vrnil domov ...

{έκ= πυκινῆς=δ^{E2} ὕλης} πτόρθον κλάσε (Od. 6.128)

In odlomil je vejo iz čvrstega lesa.

proti

αὐτὰρ ἐγὼ κλαῖον καὶ ἐκώκυον {έν=περ^{E1} ὀνείρῳ} (Od. 19.541)

Jaz pa sem jokal in tulil, četudi le v sanjah.¹⁰

b) Na zveze samostalnika s prav tako proklitičnim določnim členom: $[D = (E_2) N] = E$, npr.

{ἦ=δῆ^{E2} Πυθίῃ}=σφι^{E3} ... (Herodot, *Hist.* 1.66)

Pitija pa jim ...

proti arhaičnemu

¹⁰ Pri slednjem zgledu je ob dodatku enklitike izvirno proklitični predlog funkcijsko prestrukturiran v fonološko besedo, kar je v stari grščini načeloma vselej mogoče pri kombinaciji proklitičnih predlogov, (določnih) zaimkov in veznikov z enklitiko, prim. {δ=δέ}=σφι 'on pa jim' ali {εί=περ^{E1}}=γάρ^{E2}=κεν^{E2} Ἄρης χρεῖος ὑπαλύξας / οἴχηται φεύγων 'Tudi če bi se Ares izognil plačilu dolga in bi ubežal ...' (Od. 8.355-356).

{τῇ δεκάτῃ}=δῆ^{E2}=κε^{E2} θάπτοιμεν (Il. 24.665)

Na deseti (dan) (ga) bomo pokopali.^{11,12}

V vedski stari indijščini so primeri s stavčno klitiko, umeščeno za celotni stavčni člen praktično omejeni na primere, kjer samostalniku sledi postpozicija (kot pri prvem spodaj navedenem zgledu), sicer zgolj izjemno izpričani:

{syonād ā}=vaḥ^{E3} pratibúdhyamānāḥ / suvīryasya pátayaḥ syāma (RV IV.51.10cč)

Prebujeni z ležišča (syonād ā) zaradi vas (=vaḥ) naj (sedaj) postanemo gospodarji imenitnih junakov.

áthā {gávām gópatir}=no^{E3} bhavāti (RV X.108.3č)

In postal bo pastir naših krav.

{tām ūrmīm ((āpo)) mádhumattamaḥ}=vo^{E3} / 'pām nápād avatu (RV VII.47.2a)

Temu vašemu najslajšemu valu, o vode, naj pomaga Sin vodá.

Medtem latinščina pogosto že izkazuje prehod k sistemu klitizacije za celotnim stavčnim členom, npr.:

{Caninius noster}=me^{E3} tuis uerbis admonuit ut scriberem ad te. (Cicero, *Fam.* 9.6.1)

Naš Kaninij mi je s tvojimi besedami svetoval, da naj ti pišem.

{Ex ipso portu}=se^{E3} in agros possessionesque contulit. (Cicero, *De offic.* 1.151)

Iz prav tega pristanišča se preseli na svoje posestvo na podeželju.¹³

¹¹ Prim. vedski tip *imāni*=nau^{E3} pātrāṇi dehi 'Daj nam te posode tu' (in ne **{*imāni* pātrāṇi}=nau^{E3} dehi).

¹² Kadar gre za topikalizacijo, sta za določni člen obvezno umeščeni nadstavčni klitiki δέ ali μέν (gl. Goldstein 2016: 121): [D=E2= N] = E, npr. τῶν=δ'=ἄλλων τίς=κεν^{E2} ἦσι φρεσὶν οὐνόματ' εἴποι 'Imena drugih pa le kdo bi utegnil imenovati po spominu?' (Il. 17.260).

¹³ Kot strukturno vzporednico prim. redki (in pri Homerju neizpričani) grški tip {ἀνὰ τὸν ποταμὸν}=γὰρ^{E2}=δῆ^{E2} οὐκ οἶά τε ἐστὶ πλέειν οὐδενὶ τρόπῳ ὑπὸ τάχεος τοῦ ποταμοῦ 'Kajti ni mogoče pluti navzgor po reki na noben način zaradi hitrosti toka' (Herodot, *Hist.* 1.194.5).

et quom ea res agetur [{*quam in rem*}=**quisque**^{E3} *testis erit*] (*Lex Acilia* 32)

In ko se bo obravnavalo zadevo, v kateri je vsak (od njih) priča ...

Ker zvalnik (vokativ) tvori neodvisno skladenjsko in prozodično enoto (t. i. zvalniški pastavek)¹⁴ ter tako ni del istega stavka, ki ji pripadata beseda gostiteljica in enklitika, prisotnost zvalniške oblike zgoraj opredeljene ga vrstnega reda ne zmoti: #((Voc)) ## □=E,¹⁵ prim.:

((Ατρείδῃ)) ## σὺ=**δε**^{E2} παῦε τεδὸν μένος (Il. I.282)
Atrid, ti pa umiri svojo jezo!

((Ἑκτορ)) ## ἄτὰρ σύ=**μοι**^{E3}=ἔσσι πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ (Il. 7.429)
Hektor, a saj si mi ti oče in prečastita mati (hkrati).

((br̥haspate)) ## *mā́ práṇak* || *tásya*=**no**^{E3} *vadháh* (RV II.23.12c)
O, Brhaspati, naj nas njegovo orožje ne doseže!

ukthéṣu ((*kāro*)) ## || *práti*=**no**^{E3} *juṣasva* (RV III.33.7c)
V pesmih, pesnik, nam bodi naklonjen!

((*ahurā*)) ## *nū*=**nā**^{E3} *auuar̥ ḏhmā rātōiš yūšmāuuatqm* (Y 1.29.11c)
Ahura, (pridi) zdaj sem dol k nam zavoljo našega daru, ki je za take, kot si ti sam!

Povsem enako velja tudi v primerih, ko je vokativ umeščen neposredno med prvo fonološko besedo v stavku in stavčno klitiko (# □ ##((Voc)) ## =E), tj. ko gre za vrinjeni zvalnik. Ta je prozodično prav tako ločen od fonološke besede pred njim in sledeče enklitike in torej sam ni del enklitičnega

¹⁴ V vedski stari indijščini se to med drugim potrjuje z akcentskimi razmerami, kadar vokativu, ki začenja verz, sledi osebna glagolska oblika (# V ## □ ...): slednja je namreč naglašena, kar pa je mogoče samo pod pogojem, da začenja stavek, npr. *#dyāvā rākṣatām* v RV I.185.2č (gl. spodaj).

¹⁵ Izjemni so primeri, kjer je vokativna oblika prva v stavku (in s tem kot tudi fonetično naglašena hkrati prva fonološka beseda stavka), med njo in enklitiko pa ni kakega drugega elementa, saj je ta stilistično elidiran, npr.:

ahiiā=*θβā*^{E3} *āθrō vər̥zēnā pa^aruuiē pa^arijasāma^adē / mazdā ahurā*=*θβā*^{E3}=*θβā*^{E3} *ma^aniiū spēništā* (YH 36.1)

S skupnostjo tega ognja, ki je spredaj, te obkrožamo. Ahura Mazda, prav tebe (obkrožamo) z najkrepčilejšim duhom.

niza (na kar bi sicer lahko napeljevala njegova fonetična nenaglašenost¹⁶ v vedski stari indijščini):

{εἰ=δ'^{E2}} = ἄγε ((Θεστυλί)) = **μολ**^{E3} χαλεπᾶς νόσω εὐρέ τι μᾶχος (Teokrit, *Test.* 2.95)

Oj, pridi, Testilis, (in) poišči lek za moje nadležno trpljenje.

yé ((agne candra)) = **te**^{E3} gírah śumbhánti (RV V.10.4ab)

Tisti, sijoči Indra, ki zate zaljšajo pesmi ...

((dyāvā)) rákṣatām ((pṛthivī)) = **no**^{E3} ábhvāt (RV I.185.2č)

Nebo! Zemlja! Ščitita nas pred strašnim!

īlānāyāvasyáve / yáviṣṭha ((dūta)) = **no**^{E3} girá / yájiṣṭha ((hotar)) á gahi (RV II.6.6)

K čaščečemu, k tistemu, ki (pri tebi) išče pomoč, o najmlajši sel, o svečenik, ki si najbolj vreden daritve, pridi sem vsled naše hvalnice.

{quod=mehercule} ((iudices)) = **mihi**^{E3} non mediocriter ferendum videtur (Cicero, *In C. Verrem* 3.95)

Kar se mi dejansko, sodniki, ne zdi zlahka pretrpeti.

Kar se tiče distribucije enklitičnih osebnih zaimkov v funkciji svojilnih zaimkov, je stanje v starih indoevropskih jezikih neenotno, saj se ti v anatolskih jezikih obnašajo kot besedne klitike, medtem ko v stari grščini in starih indoiranskih jezikih praviloma (z zelo redkimi izjemami)¹⁷ izkazujejo distribucijo stavčnih klitik. Glede na druge arhaizme, ki jih v odnosu do ostalih indoevropskih jezikov izkazuje anatolska veja, je sicer smiselno sklepati, da je besednoklitično distribucijo svojilnih zaimkov treba projicirati že na prajezično stanje (enako tudi Krisch 1990: 66; prim. Goldstein 2014: 510), prim.:

¹⁶ Zvalnik je v vedski stari indijščini naglašen le, če je zvalniški pastavek umeščen na prvo mesto (takrat je vedno naglašen na prvem zlogu, in sicer pod vplivom t. i. zvalniške intonacije (stara grščina še ohranja nekaj primerljivih arhaizmov, gl. Schwyzler in Debrunner 1950: 59–60)), sicer je fonetično nenaglašen (kar je posledica nizke stavčne intonacije, vezane na dejstvo, da gre za vrivke (prim. Keydana 2021)).

¹⁷ Npr.:

ἐπεῖτε=με^{E3} θεοὶ ἔδωκαν {δοῦλον=σοί^{E1}} (Herodot, *Hist.* 1.89.1)

Ker so me bogovi dodelili za tvojega sužnja ... / tebi za sužnja ...

eśá indro arhati {pītīm=asya^{E1}} (RV II.14.2č)

Glej, ta Indra si zasluži požirek tega.

ἀλλὰ=σεν^{E3} ἢ κάματος πολυαίξ **γυῖα** δέδυκεν ... (Il. 5.811)

Najsi bo, da je utrujenost zaradi mnogih bitk vstopila v tvoje ude ...

dyaús=cid^{E1}=asya^{E3}_ámavāṁ áheh svanād / áyoyavīd bhiyāsā
[*vájra*=(*indra*)=*te^{E3}*] (RV 1.52.10ab)

Celo nebo, čeprav mogočno, se je od strahu umaknilo pred njegovim,
pred kačjim gromom, (in) pred tvojo vadžro, Indra!

aēm=mōi^{E3} idā vistō yā=nā aēuuō sāsnaḡ gūšatā (Y 1.29.8)

Našel sem ga, ki edini posluša moje učenje.

proti

n=aš^{E3}=za^{E3} {parna=šša^{E1}} iḡanniš (KUB 24.8 i 24–25)

In odšel je v svojo hišo.

mān=ua^{E2} katti=ti^{E1} šešmi [nu=ua^{E2} uḡami {kardias=taš^{E1}} iḡami]
(KBo 3.7 i 25–26)

Če bom spal pri tebi, bom izpolnil tvojo željo (< *(to, kar je) tvojega srca).

3 Distribucija klitik

V primeru soprisotnosti nadstavčne in stavčne klitike slednja vselej sledi prvi, in sicer po principu oženja pomenskega dometa.¹⁸ Stavčna klitika je preprosto fonetično naslonjena na prvo prozodično enoto stavčne domene, ki ji pripada, le da je ta v takih primerih sestavljena iz nadstavčne klitike in njej najbližje fonološke besede, ki jo gosti: (#...) #□ =E₂ =E₃ ... (za tovrstne členitve gl. Agbayani in Golston 2010).

Ob prisotnosti prirednih veznikov (C), ki niso del stavka, pač pa so po svoji poziciji medstavčni, stavčne klitike gostujejo na vezniku le, če mu v

¹⁸ Izjemni v tem pogledu sta starohetitski formulaični sekvenci, izpričani v hetitskem zakoniku, in sicer *parna=šše^{E3}=a^{E2} šuuajezzi (passim)* 'In zanj (sc. denarno kazen) pogleda v (njegovo) hišo' (eventualno tudi 'In mu gleda v hišo') ter *anda=še^{E3}=ia^{E2} ... pāi* 'in poleg tega bo dal ...' (ali 'in poleg tega mu bo dal ...'), kjer vezniški enklitični členici =(m)a in =(i)a sledita stavčni klitiki =(š)še (dativ enklitičnega osebnega zaimka za 3. os. sg.); gl. Hoffner in Melchert (2024: 537, op. 14).

stavku ne sledi kazalni, oziralni ali vprašalni zaimek (tj. element, ki sodi v levo stavčno periferijo), sicer se razvrstijo za prvo fonološko besedo svojega matičnega stavka. Nadstavčne klitike ob tem vselej gostujejo na prirednem vezniku samem, saj imajo enako funkcijo (tj. povezovanje oz. združevanje drugega stavka s prvim), povedano natančneje: ker je domet nadstavčne klitike celoten stavek, je obvezno umeščena pred stavčno klitiko, kar v primeru prisotnosti neenklitičnega veznika avtomatično pomeni razvrstitev za prvo fonološko besedo nadstavčne strukture:

... C (=E₂)=E₁ ... (zgled a) oz. # ... C # □ =E ... (zgleda b₁₋₂ in c) oz. # ... C =E₂ # □ =E₃ ... (zgled č), prim.:

a) *utá=na^{E3}=īm^{E3} matáyó 'śvayogāḥ / śísuṃ ná gāvas tārūṇaṃ rihanti* (RV I.186.7ab)

In naše (=nah) misli, v katere so vpreženi konji, ga (=īm) ližejo kakor krava svoje mladiče.

b₁) ... *utā [tayai=śaiy^{E3} fratamā martiyā anuśiyā āhantā]* (DB I.57-58)

... in tudi (utā) tiste (ta-), ki (-yai) so bili njegovi glavni privrženci.

b₂) ... *utā martiyā [tayai=śaiy^{E3} fratamā martiyā anuśiyā āhantā]* ... (DB II.77)

... in tudi (utā) (tiste) ljudi, ki so bili njegovi glavni privrženci ...

c) ... *si quid tale possit contingere ut [aliquis=nos^{E3} deus ex hac hominum frequentia tolleretur et in solitudine uspiam collocaret]* (Cicero, *De amicitia* 87)

... če bi se imelo zgoditi tako, da bi nas neki bog vzel iz teh krajev, kjer se zadržujejo ljudje, in nas prestavil na neki samotni kraj.

č) *utá=vā^{E2} [yó=no^{E3} marcáyād ánāgaso / 'rātīvā mārtaḥ sānukó vṛkah]* [bṛhaspate āpa tām vartayā] (RV II.23.7ab)

In pa sovražnega človeka, volka samotarja, ki bi nam škodoval, odženi proč, Brhaspati.

Če prvo fonološko besedo modificira besedna klitika, sta tako vezniška kot stavčna klitika razvrščeni za besedno klitiko. Takega zaporedja ne

uravnava enak mehanizem kot tisti, ki določa razvrstitev stavčne za vezniško klitiko, saj mora besedna klitika ostati v okviru domene, ki ji pripada, in tako ni podvržena načelu oženja pomenskega dometa – slednje pravilo namreč obvelja zgolj na stavčni ravni: $(\#...) \# \{\square = E_1\} = E_2 \dots$ oz. $(\#...) \# \{\square = E_1\} = E_3 \dots$

rājā=cid^{E1}=ebhyo^{E3} náma ít kṛṇoti (RV X.34.8č)

Celo kralj se jim pokloni.

vũv=δ^{E2} ὅτε=πέρ^{E1}=μοι^{E3} ἔδωκε Κρόνου πάις ἀγκυλομήτεω / κύδος ἀρέσθ' ἐπὶ νηυσί ... (Il. 18.293-294)

Zdaj pa, tudi ko mi je sin prekanjenega Krona dovolil doseči slavo ob ladjah ...

ἔστᾱσ' οὐ^{E2}=ἄρα^{E2}=τίς^{E3}=σφι^{E3} μετὰ φρεσὶ γίγνεται ἀλκή (Il. 4.245)

Obstojijo in jim, kot dobro vemo, v srcu ni niti trohice poguma.

Možne (maksimalne) kombinacije fonoloških besed z enklitiko ali enklitičnim nizom so glede na izpričano stanje tako v anatolskih kot neanatolskih indoevropskih jezikih z arhaičnim sistemom enklize sledeče:

1. $\#(\dots) \square = E_1 (\dots)\#;$
2. $\#\{\square = E_1\} = E_3;$
3. $\#... \#\{\square = E_1\} = E_2;$
4. $\#\square = E_2 = E_3;$
5. $\#... \#\{\square = E_1\} = E_2 = E_3$ (kjer je E_2 veznik);
6. $\#... C = E_3;$
7. $\#... C = E_2 = E_3;$
8. $\#... C \{\square (=E_1)\} = E_3;$
9. $\#... C = E_2 \{\square (=E_1)\} = E_3.$

3.1 Položaj klitik pri izpostavitvi teme in reme

Pri izpostavitvi teme ali reme (v formalnem smislu gre vedno za predstavitev na levi rob stavka), se stavčne ($=E^3$) klitike razvrstijo za prvo fonološko besedo, ki stoji desno od izpostavljenega elementa, saj slednji v smislu

prozodične členitve tvori enoto, ki stoji izven matičnega stavka.¹⁹ Možne (oz. izpričane) kombinacije so (prim. npr. Hale 1987: 52; Krisch 1990: 70; Salvi 1997; Goldstein 2016: 121–217; Keydana 2011: 114–116):

- $a_1) \theta/\acute{\rho} \parallel \square = E^2 (= E^3)$ oz. $a_2) \theta/\acute{\rho} \parallel \square (= E^2) = E^3$;
 $b_1) \theta/\acute{\rho} = E^2 \parallel \square = E^2 (= E^3)$ oz. $b_2) \theta/\acute{\rho} = E^2 \parallel \square (= E^2) = E^3$;
 $c_1) \{\theta/\acute{\rho} = E^1\} = E^2 \parallel \square = E^2 (= E^3)$ oz. $c_2) \{\theta/\acute{\rho} = E^1\} = E^2 \parallel \square (= E^2) = E^3$.

Pri tem je treba opozoriti na bistveno razliko med obnašanjem stavčnih klitik v stari grščini in vedski stari indijščini: če v stari grščini (primerljivo s stanjem v latinščini) stavčna klitika brez izjeme gostuje na prvi fonološki besedi tistega dela stavka, ki se nahaja neposredno za topikaliziranim oz. rematiziranim elementom, torej za pavzo, to v vedski stari indijščini velja zgolj v primeru, ko izpostavljenemu elementu sledi kazalni, vprašalni ali oziralni zaimek oz. oziralni prislov (tj. element, ki razširja levo stavčno periferijo),²⁰ sicer se stavčna klitika razporedi za izpostavljeni element (obnašanje stavčne klitike je torej tudi tu enako kot v primeru zaporedja prirednega veznika in stavčne klitike (#... C { $\square (= E_1)$ } = E_3 , za kar gl. zgoraj) (prim. Keydana 2011: 115–116, 122–123). Ta dihotomija je lepo razvidna iz parov tipa *asmábhyaṃ* = *asya*^{E3} *védanam* / *daddhí* ‘Njegovo imetje daj nám!’ (RV

¹⁹ Pri Homerju ima pozicioniranje stavčnih klitik za elementi, ki niso prva fonološka beseda stavka, učinek pavze direktno pred besedo, ki klitiko gosti (gl. Ruijgh 1990: 229–231), najsibo da taka pavza sovpada s koncem verza (zgled a) ali ne (zgleda b in c), s čimer se potrjuje, da je nezmožnost (zlasti stavčnih) klitik, da se razvrstijo za topikalizirani ali rematizirani element, posledica istega prozodičnega prestrukturiranja:

a) ἀλλά = πού^{E3} οὐτῶ / || μέλλει = δῆ^{E2} φίλον εἶναι ὑπερμενεί Κρονίωνι (Il. 13.225–227)
 Toda zna biti tako: mogočnemu Kronosovemu sinu mora pač biti v veselje, da ...

b) ἦ = κεν^{E3} γηθήσαι Πρίαμος Πριάμοιό = τε^{E1} παῖδες / ἄλλοι = τε^{E1} Τρῶες || μέγα = κεν^{E3} κεχαροῖατο θυμῷ (Il. 1.255–256)
 Priam bo nedvomno vesel in Priamovi sinovi in drugi Trojanci: gotovo se bodo močno veselili v srcu, ko ...

c) Ἥρη = δὲ^{E2} μάστιγι θοῶς || ἐπεμαίετ = ἄρ^{E3} ἵππους (Il. 5.748)
 Hera pa z bičem hitro – oplazila je konje.

²⁰ Izjemni so primeri kot

ukthésu ((*kāro*)) || *práti* = *no*^{E3} *juṣasva* (RV III.33.8c)

Pesnik, bodi nam naklonjen v pesmih!

ní = *te*^{E3} *naṃsai pīpyānēva yóṣā* / [*máryāyeva kanyā*] || *śaśvacai* = *te*^{E3} (RV III.33.10cč)

Sklonila se bom k tebi kakor ženska težkih prsi, upognila se bom (*śaśvacai*) pod tabo (= *te*) kakor (*iva*) deklica (*kanyā*) ljubimcu (*máryāya*).

indrāya || *sunavai* = *tvā*^{E3} (RV VIII.91.1č)

Soočila te bom za Indro!

I.176.4cč) (in ne ****asmábhyam** || **védanam=asya^{E3} daddhí**,²¹ gl. Keydana 2011: 115) proti **preṇā** || **tád=eṣām^{E3} níhitam gúhāvīḥ** ‘Tisto njihovo, (kar je bilo) skrito, je (postalo) vidno zaradi (tvoje) naklonjenosti’ (RV X.71.1č).

3.1.1

Za vrstni red klitik pri izpostavitvi teme prim. sledeče zglede:

τῶν=δ^{E2}=ἄλλων || τίς=κεν^{E3} ἦσι φρεσὶν οὐνόματ’ εἴποι (Il. 17.260)
Imena drugih pa le kdo bi utegnil imenovati po spominu?

ὕμεων=δε^{E2}=ὧν^{E2} || τίς=μοι^{E3} Ὀροίτην ἢ ζῶντα ἀγάγοι ἢ ἀποκτείνειε
(Herodot, *Hist.* 3.127.3)

Od vseh vas pa kdo bi mi raje ujel Orojta živega ali (ga) ubil?

[τὴν=μὲν^{E2}=γὰρ^{E2} προτέρην ἡμέρην || πάντα=σοι^{E3} κακὰ ἔχειν]
[τὴν=δε^{E2} τότε παρεοῦσαν πάντα ἀγαθὰ] (Herodot, *Hist.* 1.126.4)

Kajti prejšnjega dne jim je bilo vse slabo, na današnji pa vse dobro.

ἦ=δε^{E2} Πυθίη || ἔχρησέ=σοι^{E3} τάδε (Herodot, *Hist.* 3.57.3)
Pitija pa, takole jim je prerokovala ...

τὸ=δε^{E2} βῆμα || τίς=σοι^{E3} χρήσιμον ἔσται (Aristofan, *Eccl.* 677)
Oder pa, kaj ti bo?

καὶ ἡ γυνὴ || ἐπορᾷ=μιν^{E3} ἐξιώντα (Herodot, *Hist.* 1.10.2)
In ženska, videla ga je oditi.

post tuum datae, discessum || *litterae*_i=**mihī^{E3}** *Roma adlatae sunt* (Cicero, *Att.* 3.25.1)

Oddano po tvojem odhodu, me je doseglo pismo iz Rima.

múkham || **kím=asya^{E2}** (RV X.90.11c)
Kaj so njegova usta?

²¹ Prim. še [*amṛtatváṃ rákṣamāṇāsa*] || =**enam^{E3}** *devā agnīm dhārayan draviṇodām* (RV I.96.6cč), če je pomen dvostišja ‘Da bi zaščitili svojo nesmrtnost, ga (=enam) bogovi ohranjajo, darežljivega Agnija’ in ne ‘Da bi zaščitili svojo nesmrtnost, (torej) njega, bogovi ohranjajo darežljivega Agnija’ (v slednjem primeru [*amṛtatváṃ rákṣamāṇāsa*] [(*rákṣamāṇāsa*)=**enam^{E3}**] *devā agnīm dhārayan draviṇodām*).

sám ānañśa sumatībhiḥ || *kó=asya*^{E3} (RV IV.23.2b)

Kdo (jo) je dosegel z njegovo naklonjenostjo?

pū || *ga=u*^{E2}=*lāubeis du sunáu gudis* (Jn 9:35)

In ti, verjameš v božjega sina?

3.1.2

Za vrstni red klitik pri izpostavitvi reme prim. sledeče zgleda:

αὐτὰρ ἐγὼ θεός εἰμι [*διαμπερὲς* || *ἦ=σε*^{E3} *φυλάσσω* / *ἐν πάντεσσι* *πόνοις*] (Od. 20.47–48)

Toda jaz sem boginja, ki te bo v vseh (tvojih) preizkušnjah ščitila brez prestanka.

εἰρώτα [*τίς* || *εἷη=μοι*^{E3} *ὁ δοῦς*] (Herodot, *Hist.* 6.69.2)

Vprašal je, kdo je tisti, ki mi (jih) je dal.

εἰ μὴ παραυτίκα δοκέοντα εἶναι [*ἀλλ' ἀνὰ χρόνον* || *ἐξεύροι=τις*^{E3}=*ἄν*^{E2}] (Herodot, *Hist.* 7.10ζ)

Če ni takoj očitno, pa bo človek spoznal, (da je tako,) sčasoma.

his=autem^{E2} *de rebus* || *sol=me*^{E3} *ille admonuit* (Cicero, *De oratore* 3.209)

O teh stvareh pa me je posvarilo sonce.

evéd indrāya vṛṣabhāya vṛṣṇe / *bráhma akarma bhṛgavo ná rátham* / *nū=cid*^{E1} || *yáthā=naḥ*^{E3} *sakh yá viyóṣat* (RV IV.16.20abc)

Prav tako smo za Indro, za krepkega bika, napravili pesem, kakor Bhṛgovci (napravijo) voz, tako da (*yathā*) nas (=naḥ) ne bo nikdar (*nū cid*) ločil od (svojih) prijateljskih dejanj.

syké || *yát=tvā*^{E3} *pratyáhan* (RV I.32.12b)

Ko je udaril po tebi z obema čekanomoma ...

hṛdí || *yát=te*^{E3} *jaghnúṣo bhír ágachat* (RV I.32.14b)

Ko je, potem ko si (ga) pokončal, vstopil strah v tvoje srce ...

prá || *tát=te^{E3} hinavā* [*yát=te^{E3} asmé*] (RV X.95.13c)

Pošljem ti naprej (*prá*), kar je tvojega pri nas.

á || *tát=te^{E3} dasra mantumah* / *púšann ávo vr̥ṇīmahe* / *yéna pitṛñ ácodayah* (RV I.42.5)

Od tebe si izbiramo to pomoč, spretni, modri Pušan, s katero si vzpodbujeval naše prednike.

idhmām || *yás=te^{E3} jabhárac chaśramāṇáh* (RV IV.12.2a)²²

Tisti, ki ti bo trudoma prinesel netivo ...

azām || *tāiš=θβā^{E3} fraxšnī auuāmī mazdā* (Y 2.44.7č)

Jaz sam ti skupaj s temi, vedoč v naprej, ponujam pomoč, Mazda.

ašā || *kaṭ=θβā^{E3} dar³sānī* (Y 1.28.5a)

Ali te bom uzrl skozi Red?

sraēštqm || *aṭ=tōi^{E3} kəhrpām kəhrpām āuuaēdaiiamahī mazdā ahurā*
... *imā raocā* (YH 36.6)

In tako za tvojo podobo – med (vsemi) podobami najlepšo (*sraēštqm*) – razglašamo to svetlobo tu.

mā=ciš^{E1} || *aṭ=vā^{E3} drəguuatō mąṭraqscā gūštā sāsnāscā* (Y 1.31.18a)
Himen in učenja lažnivca pa naj (*mā*) ne posluša nihče (=ciš) od vas (=vā).

[*yā=vā^{E3} vaṇṇhīš ahurō mazda nāmān dadāṭ*] [*vaṇhudā* || *hiiṭ=vā^{E3} dadāṭ*] [*tāiš=vā^{E3} yazama'dē*] (YH 38.4)

S tistimi imeni, Dobro, ki vam jih je Ahura Mazda nadel, vas častimo, ko (*hiiṭ*) vas (=vā) postavi za dajalke dobrega (*vaṇhudā*).

ahiiā || *huuō=nā^{E3} dāīdī* ... *taṭ ahiiā yā taṭ upā.jamiiāma* (YH 40.2)

Daj nam (=nā) od tega (*ahiiā*) ... od tega, preko česar želimo to doseči.

²² Proti *yás=ta^{E3} idhmām jabhárat sišvidānāh* 'Tisti, ki ti bo netivo prinesel s potom (na čelu) ...' (RV IV.2.6a) (gl. Hale 1987: 44).

vašnā a^huramazdāha^h || utā=maiy^{E3} aniyaš=ciy vasiy astiy kartam
(DB IV.46-47)²³

Po volji Ahure Mazde sem naredil še (*utā*) veliko česa drugega. <
*Po volji Ahure Mazde je bilo od mene (=maiy) storjenega še mnogo
česa drugega.

vašnā a^huramazdāha^h || adam=šiš^{E3} ajanam (DB IV.6-7)

Po volji Ahure Mazde sem jih pokončal.

vašnā a^huramazdāha^h || adam=šām^{E3} xšāyađiya āham (DB I.13-14)

Po volji Ahure Mazde sem postal njihov vladar.

3.2

V anatolskih jezikih je ta pojav zabeležen izključno pri topikalizaciji tipa *casus pendens* (tj. pri predstavitvi subjekta ali direktnega/indirektnega objekta izven stavka²⁴),²⁵ sicer so klitike za razliko od stanja v drugih starih indoevropskih jezikih, kjer ga je mogoče najbolj sistematično opazovati (stara grščina, stari indoiranski jeziki, latinščina), vselej umeščene za prvo fonološko besedo v stavku, prim. (zgledi povzeti po Hoffner in Melchert 2024: 542–543):

d^hIŠTAR || DINGIR-LÍM=aš^{E3}=mu^{E3} (Hatt. iv 74)

Boginja Ištar, ta je moja boginja.

V ŠEŠ.MEŠ=ŠU || nu=šmaš^{E3} É.MEŠ taggašta (KBo 3.1 ii 13)

Svojim petim bratom, njim je postavil hiše.

²³ Drugače Hale (1988: 35–36) in Schmitt (1995: 300–301).

²⁴ Za prvo fonološko besedo dislociranega elementa stavka so dovoljene le besedne in nadstavčne klitike, v matičnem stavku pa v vlogi anafore praviloma stoji zaimkovna stavčna klitika (prim. Clackson 2007: 167). Slednji pojav je značilen le za anatolske jezike. Za nadstavčno klitiko v okviru dislociranega elementa prim.

^mHūtupijanzan=ma^{E2} DUMU.LUGAL DUMU ^mZidā GAL ^{LÚ}MEŠEDI ^mZidāš kuiš ANA ABI=IA ŠEŠ=ŠU ēšta || nu ABU=IA uni ^mHūtupijanzan DUMU ^mZidā GAL MEŠEDI INA KUR ^{URU}Palā watarnahta (KBo 5.8 ii 18–22)

Hūtupijanžo pa, princa, Zidovega sina, poveljnika kraljeve straže (Zida, ki je bil brat mojega očeta), tistega Hūtupijanžo, Zidovega sina, poveljnika kraljeve straže, je dal moj oče poklicati v deželo Pala.

²⁵ Prim. lat. [*de triumpho*]=autem^{E2} || nulla=me^{E3} cupiditas umquam tenuit ‘Kar pa se tiče zmage, me želja (po njej) nikdar ni mikala’ (Cicero, *Att.* 7.2.6).

Huidudduḡalliš || *n=an*^{E3 URU} *Šallašna ašašer* (HKM 113.14–15)

Huidudduḡalli, njega so nastanili v Šallašno.

K temu prim. situacijo v oziralnih stavkih, kjer enklitični niz ni nikdar razvrščen za oziralni zaimdek, če ta ni prvi v stavku, pač pa za prvo naglašeno besedo istega stavka (enako Krisch 1990: 72–73), npr.:

[*kinuna=ua*^{E2} *kuiš apeniššuḡan uttar iēzzi*] [*n=an*^{E3} *kē NIŠ DINGIR. MEŠ appandu*] (KBo 16.25 i 39–40)

Kdor naredi prav to stvar zdaj, naj ga zgrabijo te zaprisege.

[*GUD=ia*^{E2}=*ua*^{E2}=*mu*^{E3} *kuin tēt*] [*nu=uar*^{E2}=*an*^{E2}=*mu*^{E2} *uppi*] (Mst. 75/14, 14–16)

Pošlji mi govedo, ki si mi ga obljubil. < *Govedo pa, ki si mi obljubil, pošlji mi ga.

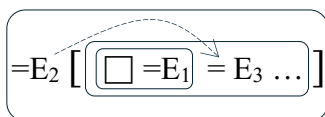
[*šiuni=mi*^{E1}=*ma*^{E2}=*mu*^{E3} *kuit šuppi adanna natta ara*] [*n=at*^{E3} *UL kuššanka edun*] (KUB 30.10 vs. 13)

Kar pa mojemu (=ma) bogu svetega meni (=mu) ni dovoljeno jesti, tistega nisem nikdar jedel.

4 Zaključek

Glede na stanje v starih indoevropskih jezikih, prvenstveno tistih, ki pri razvrščanju klitik ohranjajo arhaični (tj. neinovativni) besedni red, je mogoče zanesljivo ugotavljati, da so se v indoevropskem prajeziku kot klitike vedle enklitične oblike osebnih zaimkov (vsaj genitiv, dativ in akuzativ vseh števil za vse tri osebe, glede na anatolsko stanje tudi nominativ singularja za 3. os. sg. *=os), nedoločni zaimdek **k^ui*-/**k^ue*- in enklitični členki, med njimi tudi taki, ki so bili že gramatikalizirani kot členice ali kot vezniki. Na prajezično stanje je treba projicirati tri vrste klitik, ki pa so se v celoti obnašale kot zaslonke (enklitike), in sicer besedne (E₁), stavčne (E₃) in nadstavčne klitike (E₂). Za vse tri tipe enklitik je bila značilna prozodična nesamostojnost, zato so se vedno razporedile za naglašeni besedami, ki so imele v okviru prozodične členitve stavka s tem vlogo besed gostiteljic. Pri tem je vsaka od treh enklitik besedo gostiteljico poiskala znotraj domene, ki ji je pripadala v skladenjskem

smislu: besedne klitike, ki so besedo gostiteljico izbirale, saj je bila njihova funkcija pomenska oz. slovnična (v primeru členic) modifikacija naglasnic, so se razvrstile za besedo samo (ne glede na njen položaj v stavku), stavčne klitike, ki so izražale pomenske ali slovnične prvine na nivoju stavka samega (sem zato sodijo vse zaimkovne klitike), za prvo fonološko besedo matičnega stavka (ta je bila lahko predhodno avgmentirana z besedno klitiko ali s kombinacijo besedne in nadstavčne klitike), nadstavčne klitike (med katere so spadale zlasti vezniške klitike) pa za prvo fonološko besedo (ta je bila lahko predhodno prav tako modificirana in v smislu prozodične strukture avgmentirana z besedno klitiko) nadstavčne strukture, pri čemer je ob odsotnosti neenklitičnega prirednega veznika vezniška nadstavčna klitika gostovala na prvi fonološki besedi stavka, ki ga je povezovala s prvim, vrstni red klitik pa je bil v takih primerih (v maksimalnem smislu) realiziran kot $\square = E_1 = E_2 = E_3$:

Razvrstitev nadstavčne klitike pred stavčno je bila pogojena s principom oženja pomenskega dometa, tako da je bila klitika s širšim dometom prva v zaporedju, tista z ožjim (tj. stavčnim) pa druga. Glede na situacijo v najstarejših indoevropskih jezikih je upravičen sklep, da so v primeru zloženih stavčnih členov tudi v indoevropskem prajeziku klitike gostovale na prvi fonološki besedi stavčnega člena in niso bile razvrščene za celotno enoto. Pri topikalizaciji in rematizaciji so bile stavčne klitike prvotno najverjetneje umeščene neposredno za levo stavčno periferijo, nadstavčne pa za prvo fonološko besedo izpostavljenega elementa. Pri strukturi tipa *casus pendens*, kjer je med izpostavljenim elementom in matičnim stavkom občutnejša skladenjska in prozodična pavza, so bile stavčne klitike razvrščene za prvo fonološko besedo tistega dela stavka, ki je sledil izpostavljeni temi (glede eventualne obveznosti anafore v matičnem stavku se za sam indoevropski prajezik ni mogoče izreči), medtem ko so morebitne nadstavčne klitike prav tako gostovale na prvi fonološki besedi dislociranega elementa. Tiste besedne klitike, ki so imele vlogo razdruževanja ali združevanja dveh besed oz. dveh stavčnih členov, so imele v svoji razširjeni vlogi vezalnih oz. ločnih veznikov

hkratno funkcijo nadstavčnih klitik (taki sta bili vsaj prajezični klitiki *=*k^ue* ‘in’ in *=*ue* ‘ali’). Projekcija statusa genitivnih zaimkovnih enklitik na prajezič je otežena z dejstvom, da se ti v anatolskih jezikih obnašajo kot besedne klitike, druge pa imajo enak status kot akuzativne in dativne oblike enklitičnih zaimkov.

Zahvala

Delo, predstavljeno v prispevku, je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije v okviru raziskovalnega programa Teoretične in aplikativne raziskave jezikov: kontrastivni, sinhroni in diahroni vidiki (št. P6-0218).

Seznam krajšav

- Buz. – Gjon Buzuku, *Meshari* (1555)
 CIL – *Corpus inscriptionum Latinarum*
 CZ – *Codex Zographensis*
 DB – Darej I., *Behistun*
 DP – Daukša, *Postilla catholica* (1599)
 Ḫatt. – *Ḫattušili*
 HKM – *Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşat-Höyük*
 Il. – Homer, *Ilijada*
 KBo – *Keilschrifttexte aus Boghazköi*
 KUB – *Keilschrifturkunden aus Boghazköi*
 MI. – Milanske glose
 Mṣt. – Maşat Höyük
 Od. – Homer, *Odiseja*
 RIG – *Recueil des inscriptions gauloises*
 RV – *R̥gveda*
 ŚBM – *Śatapathabrāhmaṇa*
 Thes. – *Thesaurus palaeohibernicus*
 Wb. – Würzburške glose
 XP – Kserks I., *Perzepolis*
 Y – *Yasna*
 YH – *Yasna Haptaṇhā'ti*

Literatura

- Agbayani, B. in Golston, C. (2010). Second-position is first-position. Wackernagel's Law and the role of clausal conjunction. *Indogermanische Forschungen*, 115, 1–21.
- Bartholomae, C. (1886). *Arische Forschungen: Zweites Heft*. Max Niemeyer.
- Bergaigne, A. (1877). Essai sur la construction grammaticale considérée dans son développement historique, en sanskrit, en grec, en latin, dans les langues romanes et dans les langues germaniques (sections III–VII). *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*, 3, 169–186.
- Clackson, J. (2007). *Indo-European linguistics*. Cambridge University Press.
- Delbrück, B. (1878). *Syntaktische Forschungen III*. Niemeyer.
- Dunkel, G. E. (2014). *Lexikon der indogermanischen Partikeln und Pronominalstämme*. Winter Verlag.
- Fortson, B. W. IV (2009). *Indo-European language and culture*. Blackwell.
- Goldstein, D. (2014). Wackernagel's Law I. V G. K. Giannakis (ur.), *Encyclopedia of Ancient Greek language and linguistics*, vol. 3 (str. 508–513). Brill.
- Goldstein, D. (2016). *Classical Greek syntax: Wackernagel's Law in Herodotus*. Brill.
- Hale, M. (1987). Notes on Wackernagel's Law in the language of the Rigveda. V C. Watkins (ur.), *Studies in memory of Warren Cowgill: Papers from the fourth East Coast Indo-European Conference* (str. 38–50). De Gruyter.
- Hale, M. (1988). Old Persian word order. *Indo-Iranian Journal*, 31, 27–40.
- Hoffner, H. A. in Melchert, C. (2024). *A grammar of the Hittite language: Part I: Reference grammar* (2. izdaja). Eisenbrauns.
- Keydana, G. (2011). Wackernagel in the Language of the Rigveda: A Reassessment. *Historische Sprachforschung / Historical Linguistics*, 124, 106–133. <https://doi.org/10.13109/hisp.2011.124.1.106>
- Keydana, G. (2021). Accent or intonation? The vocative in Vedic: With an excursus on Greek. *Historische Sprachforschung / Historical Linguistics*, 134, 196–213. <https://doi.org/10.13109/hisp.2021.134.1.196>
- Krisch, T. (1990). Das Wackernagelsche Gesetz aus heutiger Sicht. V H. Eichner in H. Rix (ur.), *Sprachwissenschaft und Philologie: Jacob Wackernagel und die Indogermanistik heute: Kolloquium der Indogermanischen Gesellschaft vom 13. bis 15. Oktober 1988 in Basel* (str. 64–81). Reichert Verlag.
- Kuntner, R. (2025). Stava naslonk v stari cerkveni slovanščini. *Jezik in slovstvo*, 70(4), 43–63. <https://doi.org/10.4312/jis.70.4.43-63>
- Malzahn, M. (2012). Position matters: the placement of clitics in metrical texts of Tocharian B. *Tocharian and Indo-European Studies*, 13, 153–162.

- Petit, D. (2010). *Untersuchungen zu den baltischen Sprachen*. Brill.
- Ruijgh, C. J. (1990). La place des enclitiques dans l'ordre des mots chez Homère d'après la loi de Wackernagel. V H. Eichner in H. Rix (ur.), *Sprachwissenschaft und Philologie: Jacob Wackernagel und die Indogermanistik heute: Kolloquium der Indogermanischen Gesellschaft vom 13. bis 15. Oktober 1988 in Basel* (str. 213–233). Reichert Verlag.
- Salvi, G. (1997). Cola e clitici in latino. *Palimpsest* 8. https://magyar-irodalom.elte.hu/palimpsest/08_szam/06.htm
- Schmitt, R. (1995). Zur Enklise im Altpersischen. V H. Hettrich, W. Hock, P.-A. Mumm in N. Oettinger (ur.), *Verba et structurae: Festschrift für Klaus Strunk zum 65. Geburtstag* (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, str. 285–301). Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- Schumacher, S. in Matzinger, J. (2014). *Die Verben des Altalbanischen: Belegwörterbuch, Vorgeschichte und Etymologie*. Harrassowitz Verlag.
- Schwyzer, E. in Debrunner, A. (1950). *Griechische Grammatik: Zweiter Band: Syntax und syntaktische Stilistik*. C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Sims-Williams, P. (1984). The double system of verbal inflexion in Old Irish. *Transactions of the Philological Society*, 82, 138–201.
- Šekli, M. (2025). Stava naslonk v jeziku Brižinskih spomenikov. *Jezik in slovstvo*, 70(4), 65–85. <https://doi.org/10.4312/jis.70.4.65-85>
- Thurneysen, R. (1949). *Old Irish grammar*. Dublin Institute for Advanced Studies.
- Vaux, B. (1995). Wackernagel's Law in classical Armenian. *Revue des études arméniennes*, 25, 17–41.
- Wackernagel, J. (1892). Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung. *Indogermanische Forschungen*, 1, 333–435.
- Watkins, C. (1964). Preliminaries to the reconstruction of Indo-European sentence structure. V H. G. Lunt (ur.), *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguistics* (str. 1035–1042). Mouton.